

TOLMIROS SKAPANEAS
HOMENAJE AL PROFESOR
KOSTAS A. DIMADIS

ΤΟΛΜΗΡΟΣ ΣΚΑΠΑΝΕΑΣ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΚΩΣΤΑ Α. ΔΗΜΑΔΗ

Edición de
Isabel García Gálvez y Olga Omatos Sáenz

Vitoria-Gasteiz

2012

© DE ESTA EDICIÓN:
Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos
Vitoria-Gasteiz

TÍTULO ORIGINAL:

Isabel García Gálvez-Olga Omatos Sáenz (eds.), *TOLMIROS SKAPANEAS. Homenaje al profesor K. A. Dimadis / ΤΟΛΜΗΡΟΣ ΣΚΑΠΑΝΕΑΣ. Αφιέρωμα στον καθηγητή Κ. Α. Δημάδη*. Vitoria-Gasteiz, Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, 2012.

COLABORA: *Susana Lugo Mirón*

MAQUETACIÓN: *Isabel García Gálvez y Augusto de Bago*

ISSN: 1137-7003

DEPÓSITO LEGAL: Gr. 82-97

Ninguna parte de esta publicación, incluido el diseño de la portada, puede ser reproducida, almacenada o transmitida por ningún medio, ya sea eléctrico, mecánico, óptico o reprográfico, sin permiso previamente expreso de las editoras.

Ο Γεώργιος Χωραφάς στο νησί της Ίσκιας

Κωνσταντίνος Νίκας
 Università «L' Orientale» Napoli

Ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες που έζησαν και έδρασαν στην Ιταλία και στη Νεάπολη κατά τον 18^ο αιώνα¹ είναι ο Γεώργιος Χωραφάς (Κεφαλονιά 1692-Ίσκια 1775). Άτομο με εξαιρετικές ικανότητες, άφησε έργο, επιστημονικό, λογοτεχνικό και ανθρωπιστικό, μεγάλης αξίας. Στρατιωτικός με ζηλευτές οργανωτικές και διοικητικές δεξιότητες, σοφός επιστήμονας, ποιητής, μα πάνω απ' όλα σπουδαίος πατριώτης ο Γεώργιος Χωραφάς μάζεψε κοντά του, εκτός από τους πιο αξιόλογους Έλληνες, πολλούς ανθρώπους των γραμμάτων και πατριώτες ναπολιτάνους και δημιούργησε τη μεγαλύτερη ίσως εστία Φιλελληνισμού στη Δύση. Είναι ο σημαντικότερος πυρήνας Ελλήνων και Φιλελλήνων εκείνη την εποχή στη Δύση, που ομαδικά, με διάφορα ποιήματα, ωδές και σονέττα, με επιστολές, με μεταφράσματα, με προλογικά αφιερώματα, με υπομνηματισμούς και κριτικά σημειώματα σε βιβλία, θα συμβάλουν στην ευαισθητοποίηση του κόσμου και τη συγγραφή διαφόρων Εκκλήσεων προς όλον τον χριστιανικό κόσμο και τους δυνατούς της Ευρώπης, ιδιαίτερα προς την Κατερίνα ΙΙ της Ρωσίας, για απελευθέρωση των Ελλήνων από τον οθωμανικό ζυγό².

Τη βιογραφία του Γεώργιου Χωραφά έγραψε, με ρομαντική διάθεση, ο Ανθιμος Μαζαράκης³. Για τη ζωή του σαν Διοικητή και Ιδιοκτήτη του Μακεδονικού Συντάγματος, αλλά και για την ιστορία του Συντάγματός του, γράφει ο ίδιος ο Χωραφάς και δημοσιεύει ανώνυμα ένα βιβλίο με τίτλο: *Dissertazione storico-*

I. García Gálvez-O. Omatos Sáenz (eds.), *TOLMIROS SKAPANÉAS. Homenaje al profesor K. Dimadis / ΤΟΛΜΗΡΟΣ ΣΚΑΠΑΝΕΑΣ. Αφιέρωμα στον καθηγητή Κ. Δημάδη*. Vitoria-Gasteiz, Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, 2012, 307-326.

*cronologica del Regimento Real Macedone*⁴. Είναι βιβλίο εξαιρετικής σπουδαιότητας, όχι μόνο για τις πληροφορίες γύρω από το Μακεδονικό Σύνταγμα και τη δράση του, αλλά κυρίως γιατί ο συγγραφέας μιλάει διεξοδικά για τον Ελληνισμό της Μεγάλης Ελλάδος, από τους αρχαίους χρόνους, τον μεσαίωνα και τη βυζαντινή εποχή, καταλήγοντας στον Ελληνισμό της εποχής του στη Νεάπολη και τη νότια Ιταλία και Σικελία, και προσπαθεί να αποδείξει την αδιάκοπη ιστορία του, τη συνέχειά του και την παρουσία του και προσφορά του δια μέσου των αιώνων.

Εκτός από σπουδαίος στρατιωτικός με τον τίτλο του Διοικητή και Ιδιοκτήτη του Μακεδονικού Συντάγματος πρώτα, του γενικού Διοικητή επιχειρήσεων και ύστερα Στρατάρχη, του Διοικητή όλων των στρατευμάτων στις επιχειρήσεις των Βουρβόνων στη Σικελία, του επιστήθιου, με δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας στα βασιλικά δώματα και προσωπικού φίλου του βασιλιά της Νεάπολης, ο Χωραφάς δεν παραμελεί την έρευνα, αποδεικνύεται και καλός επιστήμονας. Οι σπουδές του στο Κολλέγιο των Ιησουιτών της Πάρμας, η κλίση του στα κλασσικά γράμματα και η κλασσική του παιδεία, του επιτρέπουν να γράψει ένα σπουδαίο επιστημονικό έργο για τις εκρήξεις του Βεζούβιου στα έτη 1751 και 1752⁵. Κατα-

¹ Για την παρουσία των Ελλήνων στη Νεάπολη βλ. Gian Vincenzo Meola, *Delle istorie della Chiesa greca a Napoli esistente*, Napoli, 1790; Σπ. Λάμπρος, «Μετανάστευσις Ελλήνων, ιδίως Πελοποννησίων αποίκων εις το βασίλειον της Νεαπόλεως», *Νέος Ελληνομνημων* 8 (1911) 377-461; D. Ambrasi, «In margine all'immigrazione greca nell'Italia meridionale nei secoli XV e XVI. La comunità greca di Napoli e la sua Chiesa», *Asprenas* 8 (1961) 156-185; I. Χασιώτης, «Ελληνικοί εποικισμοί στο βασίλειο της Νεάπολης κατά τον δέκατο έβδομο αιώνα», *Ελληνικά* 22 (1969) 116-162; V. Giura, «La comunità greca di Napoli (1534-1861)», *Klio Anno XVIII* (1982) 524-560; C. Nikas, «I Greci a Napoli nel Settecento», *La Cultura Classica a Napoli nell'Ottocento*. Εισαγωγή του Μ. Gigante, Napoli, 1987, 457-469, του ίδιου, «L'antico Statuto della Confraternita dei Greci di Napoli», *Annali Fac. Lett. Univ. Napoli XII* (1981-82) 291-322; Κ. Νίκας, «Οι επτανήσιοι στη Νάπολη κατά το 18^ο και 19^ο αιώνα. Ο Κεφαλλονίτης Γεώργιος Χωραφάς», *Ιταλοελληνικά* 3 (1990) 98-139 (όπου πλήρης βιβλιογραφία).

² C. Nikas, *I Greci a Napoli nel Settecento*, ό. π., σσ. 457-469.

³ *Βιογραφία των ενδόξων ανδρών της Κεφαλληνίας, συγγραφείσαι υπό Ανθίμου Μαζαράκη ιερέως και διδασκάλου του Φλαγγινιανού Φροντιστηρίου*, Εν Βενετία, τυπ. Φοίνικος (1843), 463-518.

⁴ *Dissertazione storico-cronologica del Regimento Real Macedone, nella quale si tratta della sua origine, formazione e progressi e delle vicissitudini, che gli sono accadute fino all'anno 1767*, ed. 2^ο (In Bologna, presso il Volpe, 1768).

⁵ *Dissertazione storico-fisica delle cause e degli effetti dell'eruttazione del Monte Vesuvio negli anni 1751 e 1752*, del Conte Giorgio Corafà, Maresciallo di Campo, Gentiluomo di

πλήσσει με τις γνώσεις του ο Χωραφάς, παραπέμποντας σε Έλληνες και Λατίνους συγγραφείς, καθώς και σε συγγραφείς του Μεσαίωνα, της Αναγέννησης και συγχρόνους του γεωλόγους⁶.

Το 1771 ο Χωραφάς, ύστερα από τον ενθουσιασμό που προκάλεσε στους Έλληνες και στους Φιλέλληνες της Νεάπολης η νίκη του Ρωσικού στόλου υπό τον Αλέξιο Ορλώφ στο Τσεσμέ, έγινε ο εμπνευστής μιας συλλογής ποιημάτων αφιερωμένων στην Κατερίνα ΙΙ με τίτλο: *Componimenti poetici di vari autori in lode di Caterina II*⁷... Είναι σονέττα, ωδές καθώς και μία Ικεσία, έκκληση προς τους ισχυρούς της Ευρώπης για επελευθέρωση της Ελλάδος από τον τουρκικό ζυγό, γραμμένη από τον ίδιο τον Χωραφά⁸. Ο ίδιος γράφει όλο το πρώτο μέρος, είναι 50 ποιήματα, περισσότερα από τα μισά, το δεύτερο μέρος περιέχει ποιήματα του Χιώτη ιερωμένου Θωμά Στανισλάου Βελάστη και το τρίτο μέρος περιέχει ποιήματα του Χωραφά, του Βελάστη και άλλων Ελλήνων και Ιταλών Φιλελλήνων⁹.

Το επόμενο έτος 1772 ο Χωραφάς δημοσιεύει έναν άλλο τόμο, με εγκωμιαστικά ποιήματα δικά του και άλλων Ελλήνων και Φιλελλήνων που ανήκουν σε διάφορες Ακαδημίες της εποχής, αφιερωμένο αυτή τη φορά στον Αρχιστράτηγο της Κατερίνας ΙΙ τον Αλέξιο Ορλώφ, με τίτλο: *Componimenti poetici di vari autori in lode di Sua Eccellenza il Signor Conte Alessio Orlow*¹⁰.

Camera del Re delle due Sicilie e Colonello Proprietario del Regimento R. Macedone, diretta per risposta alla lettera scrittagli da un suo amico (In Napoli).

⁶ Στο έργο του αυτό Ο Χωραφάς μιλάει και για τη Σαντορίνη και το νησάκι Καμένη που βγήκε στην επιφάνεια το 1707 και δίνει χάρτες του Βεζούβιου που έκαμε ο ίδιος με τους χειμάρρους της λάβας και με διάφορες τοπογραφικές παρατηρήσεις.

⁷ *Componimenti poetici di vari autori in lode di Caterina II augustissima Imperatrice di tutte le Russie, Napoli 1771.*

⁸ Εκκλήσεις για επελευθέρωση των Ελλήνων έχουν γραφεί πολλές. Εξαντλητική βιβλιογραφία βλ. Μ. Ι. Μανούσακα, «Εκκλήσεις των Ελλήνων λογίων προς τους ηγεμόνας της Ευρώπης για την απελευθέρωση της Ελλάδος», *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών* 59 (1984) 196-249.

⁹ Ανάλυση όλων των ποιημάτων της Συλλογής βλ. C. Nikas, «Cultura Arcadica e Greci a Napoli nel Settecento», *Ιταλοελληνικά* 2 (1989), 237-251. Του ίδιου, «Οι επτανήσιοι στη Νεάπολη κατά το 18^ο και 19^ο αιώνα. Ο Κεφαλλονίτης Γεώργιος Χωραφάς», *Ιταλοελληνικά* 3 (1990) 97-139. Του ίδιου, «I Greci a Napoli dal 16^ο secolo fino ad oggi», στο *Griechische Migration in Europa, Geschichte und Gegenwart. Herausgegeben von Evangelos Konstantinou, Europaischer Verlag der Wissenschaften, Peter Lang, 2000, 183-193.*

¹⁰ *Componimenti poetici di vari autori in lode di Sua Eccellenza il Signor Conte Alessio Orlow, plenipotenziario e Comandante Supremo delle Arme Russe in Levante, Napoli 1772.*

Η αξία αυτών των ποιητικών Συλλογών, όπως και του ιστορικού και επιστημονικού έργου του Χωραφά είναι εξαιρετικά σημαντική. Ο Χωραφάς είναι μια πολυσύνθετη προσωπικότητα με ωραίους και υψηλούς στόχους. Εκτός από την ανώτατη βαθμίδα της στρατιωτικής ιεραρχίας του Βασιλείου των δύο Σικελιών και τη συγγραφική δραστηριότητά του είναι και φιλόανθρωπος και θεωρεί χρέος του να υπηρετήσει το κοινό καλό και να ωφελήσει τους συνανθρώπους του. Το 1771, μετά από τόσα χρόνια στρατιωτικής υπηρεσίας στο βασίλειο των Δύο Σικελιών, αποσύρεται στο νησί της Ίσκιας.

Ήδη από το 1748 ο Χωραφάς πηγαίνει στην Ίσκια για θεραπευτικούς λόγους. Έπασχε από αρθρίτιδα και πόνους γενικά των αρθρώσεων και ήταν γνωστές οι θεραπευτικές ιδιότητες των πηγών της Ίσκιας, ιδιαίτερος της περιοχής του Testaccio του Δήμου του Barano.

Το νησί της Ίσκιας βρίσκεται στο δυτικό άκρο του κόλπου της Νεάπολης –στο ανατολικό βρίσκεται το νησί του Κάπρι– και τα δύο ορίζουν και κλείνουν τον κόλπο της Νεάπολης. Η Ίσκια εποίκηθηκε από τους Έλληνες, όπως και η απέναντι παραλία της Καμπανίας, τα Campi Flegrei και η Cuma (Κύμη), τον 8^ο π. Χ. αιώνα και ελέγετο Pythecusa (Πιθηκούσα κατά το Συρακούσα). Όλη αυτή η περιοχή της Καμπανίας είναι ηφαιστειογενής και σε διάφορα σημεία της υπάρχουν θερμά λουτρά. Η Ίσκια είναι ονομαστή για τις ιαματικές πηγές της, που είναι διάσπαρτες σε όλο το νησί, για διάφορες αρρώστιες. Λέγεται ότι υπάρχουν 29 πηγές εκ των οποίων οι 20 στην Casamicciola και στο Barano-Testaccio, καθώς και 69 τοποθεσίες όπου αλλού αναδύονται ατμοί και ονομάζονται fumarole (καπνίζουσες) –εξαγωγή θερμού ατμού– αλλού είναι χώροι και τοιχώματα μεγάλης θερμοκρασίας που προξενούν ιδρώτα και ονομάζονται Sudatoria (sudare = ιδρώνω).

Σήμερα η μικρή πόλη του Testaccio –από το 1806 μέχρι το 1879 αποτελούσε αυτόνομο Δήμο– ανήκει στο Δήμο της πόλης Barano που βρίσκεται στο νότιο τμήμα του νησιού. Κάτω από το Testaccio προς την παραλία που ονομάζεται των Maronti (ίσως από το μαρμαίρω=λαμπιρίζω) είναι οι πηγές του Olmitello (από το olmo = φτελιά). Η περιοχή ήταν βραχώδης με απόκρημνες και σχεδόν κατακόρυφες πλαγιές από ασπρόχωμα και τούφο που δημιουργούσαν ένα στενό και ελικοειδές πέρασμα κατηφορικό προς την παραλία των Maronti. Μια κλεισούρα δύσκολη και δύσβατη για τους κατοίκους της περιοχής. Σ' αυτόν τον δρόμο, που ήταν βατός μόνο με ζώα, μουλάρια-γαιδούρια, γινόταν όλο το

εμπόριο του Testaccio μέσω της παραλίας των Maronti, γι' αυτό ονομαζόταν Via del commercio (οδός του εμπορίου), σήμερα ονομάζεται Via Giorgio Corafà, προς τιμήν αυτού που τον κατασκεύασε, όπως θα δούμε παρακάτω.

Οι πηγές και οι φουμαρόλες ήταν ήδη γνωστές στον αρχαίο κόσμο, από το τέλος όμως του 16^{ου} αιώνα έχουμε πολλούς συγγραφείς που αναφέρονται σ' αυτές. Στο βιβλίο των G.G. Cervera και A. Di Lustro με τίτλο *Barano d' Ischia*¹¹ και στο κεφάλαιο XII = *Alle radici del Turismo*, βρίσκουμε πολλές πληροφορίες σχετικά με τη σύνθεση αυτών των ιαματικών πηγών, τη θεραπευτική τους δύναμη, τις αρρώστιες που θεράπευαν, ονόματα θεραπευθέντων, καθώς και πολλούς που έγραψαν ολόκληρα βιβλία και περιέγραψαν αυτές τις πηγές. Μεταξύ άλλων οι συγγραφείς μιλάνε για την ιστορία των ιαματικών πηγών και για τους ανθρώπους που ενδιαφέρθηκαν και ασχολήθηκαν με τη συντήρηση, την αξιοποίηση και τη λειτουργία αυτών των πηγών. Σημαντικότερος από όλους υπήρξε, όπως θα δούμε παρακάτω, ο Γεώργιος Χωραφάς.

Πρώτος ο Γάλλος Raniero Solenandro δημοσίευσε στη Lyon το 1558 το βιβλίο με τίτλο *De caloris fontium libri duo, et philosophis et medicis perutiles*, όπου μιλάει για τις θέρμες του Testaccio¹². Εκείνος όμως που κάνει σοβαρές έρευνες είναι ο Giulio Jasolino που ονομάζει την περιοχή «famosa valle dell' Olmitello» εξαιτίας δύο φημισμένων θερμών λουτρών, όπου είχαν θεραπευθεί πολλοί ασθενείς από διάφορες αρρώστιες. Ο ίδιος, μετά από μερικά χρόνια έρευνας, δημοσιεύει τα συμπεράσματά του πρώτα στα λατινικά (1582) και ύστερα, με πολλές συμπληρώσεις, σε βιβλίο το 1588¹³. Και άλλοι πολλοί είχαν γράψει γι αυτές τις πηγές, όπως ο γιατρός από τη Νεάπολη Giovanni Eliseo, που είχε πει ότι γιατρεύονται η αρθρίτιδα, οι πόνοι στο στομάχι, οι πέτρες, οι πυρετοί κλπ., και ο Francesco Lombardo είχε γράψει σε στίχους:

arthritim pellit, lepram, stomachique rugitum,
tinesmo prodest, iliacosque juvat

¹¹ G.G. Cervera-A. Di Lustro, *Barano d' Ischia, storia*, Salvatore Fergola (1799-1874), Marina di S. Angelo presa da Testaccio, Ischia-Collezione privata, ediz. 1988.

¹² Την πληροφορία αυτή μας τη δίνει ο Giorgio Vuoso, Βλ. ιστοσελίδα *Il lustri ospiti a Testaccio per la cura della stufa*.

¹³ Giulio Jasolino, *De' rimedi naturali che sono nell' isola di Pithecusa oggi detta Ischia*, Napoli (Vico Equense) ed. G. Cacchi, 1588. Για τον Jesolino βλ. B. Puchner, *Giulio Jesolino*, Milano 1958.

Και ο φιλόσοφος Giovanni Pistoia γράφει για τις ιαματικές δυνατότητες των πηγών του Olmitello και προσθέτει μάλιστα, ότι εκεί και ο παπάς Lucio Rocco από το Ruvo γιατρεύτηκε από τις αιμορροΐδες που πολύ τον βασάνιζαν¹⁴. Το 1717 έρχεται στην Ίσκια ο Giorgio Berkeley (1685-1753), γνωστός Ιρλανδός φιλόσοφος, και μένει στο Testaccio, όπου σε τρεις μήνες στα θερμά λουτρά γιατρεύεται εντελώς από κάποια αρρώστια που τον βασάνιζε. Και το 1761 έρχεται στο Testaccio ο κόμης Pietro Ohmuchivich από το Dubrovnik, αλλά δυστυχώς δεν ωφελήθηκε από τις θερμές και πέθανε μετά από λίγες μέρες, στις 26 Ιουνίου 1761.

Το 1757 ο γιατρός Gian Andrea d' Aloisio από την Casamicciola –μεγάλος Δήμος της Ίσκιας προς βορράν του νησιού με θερμά λουτρά– δημοσίευε ένα σπουδαίο βιβλίο για τα ιαματικά λουτρά της Ίσκιας, μεταξύ των άλλων και του Testaccio, που τα θεωρούσε θαυματουργά, ιδιαίτερα για τη θεραπεία της ακοής¹⁵.

Το 1748 έρχεται για τα θερμά λουτρά του Testaccio, όπως προηγουμένως είπαμε, ο Γεώργιος Χωραφάς, που υπέφερε από αρθρίτιδα. Σκέφθηκε μάλιστα να κλείσει τις ιαματικές πηγές σε κτίριο, οργάνωσε ο ίδιος τις εργασίες για την ανοικοδόμηση του κτιρίου, ώστε να λειτουργούν κανονικά τα λουτρά. Θέλησε να είναι παρών στις εργασίες και μια μέρα, εξαιτίας μιας ξαφνικής θυελώδους βροχής, προξενήθηκε ρωγμή στο βράχο, και ξεκολλήθηκε μια ολόκληρη πλαγιά χώματος που έθαψε έναν εργάτη και παραλίγο να σκοτώσει και τον ίδιο τον Χωραφά, τον οποίον έσωσαν οι άλλοι εργάτες τραβώντας τον κάτω από τα χώματα. Οι εργασίες συνεχίστηκαν και τελείωσαν αισίως, πάντοτε με τη φροντίδα και με έξοδα του Χωραφά. Έτσι οι πηγές άρχισαν να λειτουργούν σαν κανονικά λουτρά. Πέρα από αυτό ο Χωραφάς έφτιαξε το δρόμο, έκανε και τοιχώματα στη μία και στην άλλη πλευρά του δρόμου, ώστε να μη καταστρέφεται από βροχοπτώσεις και κατολισθήσεις, φύτεψε μάλιστα και πεντακόσιες (500) μουριές κατά μήκος του δρόμου από το Testaccio μέχρι πέρα από τις πηγές προς την παραλία των Maronti. Αργότερα αυτόν το δρόμο τον ονόμασαν Via Giorgio Corafà. Από τότε ο Χωραφάς πήγε πολλές φορές στο Testaccio και στα λουτρά του Olmitello και μετά από χρόνια, το 1769, εις μνήμην της θεραπείας του από την αρθρίτιδα και επειδή τα έργα για τα κτί-

¹⁴ Βλ. Giulio Jasolino, *De' rimedi...* cit. pp. 146-147.

¹⁵ Gian Andrea d' Aloisio, *L' inferno istruito nel vero salutare uso dei rimedi minerali dell' Isola d' Ischia*, 1757.

ρια και τη λειτουργία των λουτρών είχαν ολοκληρωθεί, τοποθέτησε την κάτωθι επιγραφή:

D. O. M.

Heic incipit via ad marontium ducens litus
quam proprio aere et ad publicam utilitatem aedidit
comes Georgius Corafà
et omne impensum una cum muris lateralibus
sacello divi Georgii dicat donat
pro ut instrumento rogando contestabitur
et pro donationis monumento tabulam hanc posuit
et divi martiris simulacrum supererexit
anno reparate salutis 1769
pridie Kalendas ianuarii

313

Η επιγραφή λέγει τα εξής:

Εδώ αρχίζει ο δρόμος που οδηγεί στην παραλία των Μαρόντοι
τον οποίο με έξοδά του και για κοινό όφελος κατασκεύασε
ο κόμης Γεώργιος Χωραφάς
περιβάλλοντάς τον με τοίχους στις δύο πλευρές
το δε εικονοστάσι στον θείο Γεώργιο λέγεται δώρισε
δηλώνοντας την απόφασή του με δημόσιο έγγραφο
και για τη δωρεά του μνημείου έθεσε αυτήν τη στήλη
και του αγίου μάρτυρος άγαλμα επάνω τοποθέτησε
το έτος της αποθεράπευσής του 1769
μια μέρα πριν από τις Καλένδες του Ιανουαρίου

Όπως βλέπουμε ο Χωραφάς έκανε δωρεά αυτό το έργο με επίσημα έγγραφα προς κοινό όφελος και έστησε αυτήν την στήλη χάριν της δωρεάς, και το αφιέρωσε στον άγιο Γεώργιο, βάζοντας πάνω από τη στήλη ένα μικρό άγαλμα του αγίου Γεωργίου, το έτος που γιατρεύτηκε, 1769, πριν από τις Καλένδες του Ιανουαρίου.

Ο Χωραφάς ήταν πλέον οικείος στους κατοίκους του Testaccio και της περιοχής, αφού έμενε εκεί πολλές ημέρες το χρόνο στο ιδιόκτητο σπίτι του που ήταν στην πλατεία του Testaccio στη γωνία δύο δρόμων. Το Διοικητικό Συμβούλιο του Δήμου, αναγνωρίζοντας την μεγάλη ευεργεσία του Χωραφά, στη συνέλευση της 19 Μαΐου 1771, αποφάσισε να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του στον ευεργέτη του Testaccio και της περιοχής, χαρίζοντάς του ένα κομμάτι γης δίπλα από το σπίτι του. Ο Χωραφάς δέχτηκε τη γη που του προσέφεραν υπό τη προϋπόθεση να πληρώσει το αντίτιμο που θα αποφασιστεί από έναν εμπειρογνώμονα. Το Συμβούλιο σεβάστηκε την επιθυμία του αυτή και του πούλησε τη γη,

που ενώθηκε με το σπίτι του, αντί δώδεκα Δουκάτων. Εγκρίθηκε όμως από το Διοικητικό Συμβούλιο να στηθεί προς έπαινον του Στρατηγού Χωραφά μια μαρμάρινη πλάκα στην πλατεία του Testaccio. Η πλάκα παραγγέλθηκε στις 10-1-1773 στον «maestro» Pepernieri και τοποθετήθηκε τον ίδιο χρόνο στην πλατεία του Testaccio και είναι η εξής¹⁶:

314

Ferdinando IV
Hispaniae iuventutis principe
neapolitanorum et siculorum rege
viam inviam
a pago Testaceo ad Marontiam oram
in porrectum passis 500 in latum ped<um>8 saxo quadrato constratam
et incontinenti¹⁷ moris 300 constiti¹⁸
ad B. Georgii sacrae aedis¹⁹ suppellectilem addidis
G. Corafà comes
macedonis legionis tribunes et marescallus
regiae domus cubicularius
aeris²⁰ salubritate recreates
bono publico aere proprio fecit
Francisco Vargas Macciucca I CTO
Batullae Marchione S. Clarae Vviro = quinqueviro
riepublicae Pytecusanae²¹ curatore
tuendam curandamque
decuriones baranenses sponponderunt
1771

Η επιγραφή λέγει:

επί Φερδινάνδου IV
πρίγκιπα νεαρού της Ισπανίας
βασιλεύοντος των ναπολιτάνων και των σικελών

¹⁶ Τα λατινικά αυτών των επιγραφών παρουσιάζουν μερικές ανωμαλίες γραμματικές και συντακτικές. Θέλω και από αυτή τη θέση να ευχαριστήσω τον καθηγητή της λατινικής Φιλολογίας κ. Luigi Munzi για τη βοήθεια που μου προσέφερε στην αποκατάσταση και ερμηνεία μερικών λέξεων.

¹⁷ Θα έπρεπε να είναι *incontinentem*.

¹⁸ Το σωστό είναι *consitis* από το ρήμα *consero, consevi, consitum, conserere*, που σημαίνει φυτεύω.

¹⁹ Το σωστό είναι *aedis*.

²⁰ Το σωστό είναι *aëris*, δηλ. αέρας, για να διαφέρει από το *aes – aeris* στον επόμενο στίχο, που σημαίνει = χρήμα.

²¹ Το σωστό είναι *Pythecusanae*.

τον απροσβάσιμον δρόμον
στη συνοικία Testaccio σύνορα με Maronti
μήκος 500 πλάτος 8 πόδια πέτρες τετράγωνες τοποθετώντας
και όντας ασυγγράτητο 300 μουριές φυτεύοντας
στον όσιο Γεώργιο ιερό μνημείο κτίζοντας
ο κόμης Γ. Χωραφάς
του μακεδονικού συντάγματος διοικητής και στρατηγός
σύντροφος στα βασιλικά δώματα
αναδημιουργηθείς από το υγιεινό περιβάλλον
με έξοδά του κατεσκεύασε δημόσια δωρεά
όταν ο κόμης Francisco Vargas Macciucca I CTO = <Iuris> C<onsulto>
Μαρκήσιος της Baia ευπατριίδης της Αγ. Κλάρας
ήταν Κυβερνήτης της δημοκρατίας της Πυθηκούσας
οι δέκαρχοι του Barano υποσχέθηκαν να προστατεύουν
και να φροντίζουν τη συντήρηση αυτού του δρόμου. 1771

315

Υπήρχε και μια άλλη μαρμαρίνη πλάκα που διηγείτο την ίδια ιστορία και έχει ως εξής:

D. O. M.

Praeruptam olim anfractibus imperviam atqu' e precipitem viam hanc a vertice Testacii usque oram maris nunc in meliorem formam direptata²² viatorum facilem et quasi planam redditi aequavit et costruendam curavit proprio aere et ad publicam utilitatem Comes D. Georgius Corafà Cohortum Macedonum Tribunus, Marescallus exercitus Invictissimi Regis Utriusque Siciliae, eiusque cubicularius eques; atque in lateribus restauratae viae hinc²³ inde finitimis et herentibus²⁴ nullius privato dominio sed regiae Ditioni ob noxiis²⁵ centenas quinquagenas arbores moros servit²⁶ quas divi Georgy²⁷ Templo in eodem pago instituto dicavit, dotavit perpetuo dono dedit. Ideo hoc monumentum posuit – Anno reparatae salutis 1769 die vero 1° octobris.

Αυτή η επιγραφή λέγει:

Ο κόμης Γεώργιος Χωραφάς, Διοικητής του Μακεδονικού Συντάγματος, Στρατηγός του στρατού του ανίκητου βασι-

²² Το σωστό είναι *direptatam*.

²³ Δεν χρειάζεται κόμμα μετά το *hinc*, γιατί *hinc inde* σημαίνει από τις δύο πλευρές.

²⁴ Πρέπει να είναι *haerentibus*.

²⁵ Πρέπει να είναι ενωμένο *obnoxiiis*.

²⁶ Δεν πρέπει να είναι *servit*, αλλά *sevit* του ρήματος *sero, sevi, satum –ere*, που σημαίνει φυτεύω.

²⁷ Το σωστό είναι *Georgii*.

λιά των Δύο Σικελιών, και του ιδίου βασιλιά ιππότης και σύντροφος στα βασιλικά δώματα, ισοπέδωσε και έφτιαξε με έξοδά του και για κοινήν ωφέλειαν αυτόν τον δρόμο που πάει από τον λόφο του Testaccio μέχρι την παραλία, που ήταν διαλυμένος, απόκρημνος και δύσβατος με πολλές στροφές, διορθωμένο τώρα με πιο κατάλληλη διαδρομή, εύκολον τώρα πλέον και σχεδόν ομαλό για τους διαβάτες, και στις δυο πλευρές του αποκαταστημένου δρόμου, που δεν ανήκαν σε κανέναν ιδιοκτήτη, αλλά υπήγοντο στο βασιλικό Θησαυρό, φύτεψε εκατόν πενήντα δέντρα μουριάς που θέλησε να αφιερώσει, δωρίσει και προσφέρει σαν προίκα παντοτεινή στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου που βρίσκεται στο παραπάνω χωριό. Γι αυτό τοποθέτησε αυτήν την επιγραφή – Έτος αποκατάστασης της υγείας 1769 ημέρα 1 Οκτωβρίου.

Στην ουσία ελάχιστες είναι οι διαφορές ανάμεσα στις τρεις επιγραφές, γιατί αναφέρονται και οι τρεις στο ίδιο περιστατικό, στα έργα που έκανε ο Χωραφάς για να λειτουργήσουν κανονικά οι ιαματικές πηγές της περιοχής του Testaccio.

Ο Χωραφάς για να εξασφαλίσει την συνεχή λειτουργία των λουτρών του Olmitello και της Cava Scura, που και αυτήν είχε αποκαταστήσει, θέλησε να διορίσει κάποιον υπεύθυνο για την καλή λειτουργία των λουτρών, για τη συντήρησή τους και τη φύλαξή τους. Με δύο διατάγματα, τον ένα στις 30 Οκτωβρίου 1772 και το άλλο στις 12 Οκτωβρίου 1773, διορίζει υπεύθυνο και φύλακα των λουτρών τον Giacomo di Jorio. Αυτές οι αποφάσεις-διατάγματα έλεγαν τα εξής: *Εγώ ο κάτωθι υπογεγραμμένος, αφού με έξοδά μου έσκαψα και κατασκεύασα τις δύο πηγές του Olmitello που είχαν χαθεί και σκεπαστεί από χώματα και ακόμη μία άλλη ίδια στην Cava Scura, προς κοινήν ωφέλειαν και χρήση των κατοίκων αλλά και των ξένων, αποφάσισα να διορίσω φύλακα και συντηρητή αυτών των τριών πηγών, μετά από προσωπική εμπειρία που είχα για πολλά χρόνια σχετικά με την ικανότητά του και την αξία του, τον Giacomo di Jorio. Τον καθιστώ υπεύθυνο των πηγών που στολίζονται με άγιες εικόνες- του αγίου Γεωργίου και άλλων αγίων - και να μην επιτρέπει στην πηγή της Cava Scura να βάζουν λινάρια να λιώνουν, σύμφωνα με τη διαταγή του σημερινού Κυβερνήτη του Νησιού. Υπογραφή: Στρατηγός Κόμης Γεώργιος Χωραφάς» .*

Στο ίδιο φύλλο διαβάζεται στα Ισπανικά μια διαταγή του Κυβερνήτη που λέει: «Να μην εμποδίζει κανείς και να μην ενοχλεί τον Giacomo di Jorio, διορισμένον από τον αποθανόντα Στρατηγό. Υπογραφή: Pedro de la Guardia. Το σημείωμα αυτό γρά-

φτηκε αργότερα, μετά το θάνατο του Χωραφά, όπως φαίνεται από τη φράση «...διορισμένον από τον αποθανόντα Στρατηγό».

Ο Γεώργιος Χωραφάς πέθανε στο σπίτι του στην Ίσκια στις 6 Σεπτεμβρίου 1775 σε ηλικία ογδοντατριών (83) ετών. Ο θάνατός του προκάλεσε μεγάλη λύπη στους κατοίκους της περιοχής και καταγράφηκε στα αρχεία της Ενορίας του Testaccio²⁸. Ο νεκρός μεταφέρθηκε στη Νεάπολη, όπου τάφηκε με εξαιρετικές τιμές στην Real Congregazione della B. V. De' Sette Dolori di San Luigi di Palazzo di Napoli. Ήταν Cavaliere dell' Ordine Imperiale Cariano di S. Anna.

317

Ο δρόμος που οδηγεί από τη συνοικία του Testaccio στην παραλία των Maronti φέρει, όπως είπαμε, τιμητικά το όνομα του Γεώργιου Χωραφά, λέγεται Via Giorgio Corafà. Στο θάνατό του γράφτηκαν και του αφιερώθηκαν ποιήματα και πολλά σονέττα, όπως θα δούμε παρακάτω.

Το ίδιο έτος που πέθανε ο Χωραφάς, 1775, ο Nicola Andria, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Νεάπολης, περιγράφοντας τα ιαματικά νερά της Ίσκιας, αναφέρεται διεξοδικά και στα λουτρά του Testaccio.

Μετά τον Χωραφά τα ιαματικά λουτρά συνέχισαν να λειτουργούν, σύμφωνα με τις μαρτυρίες πολλών, όπως π. Χ. του Francesco De Siano από το Lacco Ameno –πόλη προς βορράν της Ίσκιας με ιαματικές πηγές– που το 1901 περιγράφει τα λουτρά και τις φουμαρόλες της Ίσκιας και ονομάζει τα λουτρά του Testaccio «la famosa acqua dell' Olmitello».

Το 1820 ο καθηγητής της Χημείας του Πανεπιστημίου της Νεάπολης Nicola Del Giudice, όταν πήγε στα λουτρά του Olmitello, έλεγε ότι βρήκε την πηγή σαν ένα μικρό πηγάδι σκεπασμένο με τοξοειδές κτίσμα σε στυλ χωριάτικο (rustico). Προφανώς τα λουτρά είχαν ανάγκη από επισκευές ή και από νέες κτιριακές κατασκευές. Έτσι ο Δήμος του Testaccio στις 11 Αυγούστου 1821 αποφάσισε, αφού ήταν κοινή ανάγκη να λειτουργούν τα λουτρά, να αρχίσουν τα έργα, αλλά, επειδή τα έξοδα ήταν πολύ μεγάλα, ζήτησαν να συνεισφέρουν όλοι οι Δήμοι του νησιού, αφού τα λουτρά εξυπηρετούσαν όλους τους κατοίκους της Ίσκιας, καθώς και ξένους. Τα έργα ξεκίνησαν και αισιώς τελείωσαν κάτω από τη διεύθυνση του αρχιτέκτονα Benedetto Jovene.

²⁸ A(rchivio) P(arrocchiale) T(estaccio): *Il Conte...morì il 1775, abitava il suo palazzo a Testaccio, età 83 anni, venuto a Ischia causa medicaminum mineralium. Il corpo fu portato a Napoli. Ebbe tutti i sacramenti.* Βλ. επίσης Giuseppe D' Ascia, *Storia dell' Isola d' Ischia, Napoli 1867.*

Μια εξαιρετική περιγραφή όλων των θερμών λουτρών της Ίσκιας και των ιδιοτήτων τους έκανε το 1831 ο Γάλλος γιατρός καθηγητής του Πανεπιστημίου του Παρισιού E. Chevalley de Rivaz, στο βιβλίο του *Description des eaux minéro-thermales et des étuves de l' Ile d' Ischia*²⁹.

Το 1883 έγινε ένας δυνατός σεισμός που προκάλεσε πολλές ζημιές σε όλο το νησί της Ίσκιας και στους κατοίκους του, καθώς επίσης και στις ιαματικές πηγές. Ο Andrea Giuochi στο βιβλίο του *Ischia dalla sua origine ai nostri giorni* περιγράφει λεπτομερώς τις συνέπειες του σεισμού, και αναφέρεται και στα θερμά λουτρά της Ίσκιας³⁰.

Ο Vincenzo Morgera περιγράφει με ακρίβεια την κατάσταση των ιαματικών λουτρών της Ίσκιας μετά από τους καταστροφικούς σεισμούς του 1883 στο βιβλίο του *Le terme d' Ischia prima e dopo gli ultimi terremoti distruttori. Studi e osservazioni*³¹.

Το 1907 ο Domenico Lauro από το Barano ζήτησε από το Δήμο να του δοθεί η άδεια εκμετάλλευσης των λουτρών και του δόθηκε για εικοσιπέντε (25) χρόνια με πληρωμή στο Δήμο το ένα τοις εκατό επί των εισπράξεων. Με την πάροδο του χρόνου έγιναν διάφορες ανωμαλίες, και μετά από απαιτήσεις, αργότερα, του Δήμου της όμορης Serrara Fontana και αντιδικίες με το Δήμο του Barano, αφού προσκομίστηκαν τα Διατάγματα, Δημόσια έγγραφα, που άφησε ο Γεώργιος Χωραφάς, τα λουτρά στο Olmitello του Testaccio δόθηκαν τελικά στον Δήμο του Barano.

Πριν από λίγα χρόνια ο Norman Douglas στο βιβλίο του *Isole d' estate* αναφέρει όλα τα χαρακτηριστικά των ιαματικών πηγών της Ίσκιας, φυσικά και του Testaccio, και τις ασθένειες που καθεμιά πηγή θεραπεύει³².

Σήμερα χάρη στις ιαματικές πηγές και τα θεραπευτικά αποτελέσματά τους το νησί της Ίσκιας έχει αναπτύξει έναν ξεχωριστό τουρισμό που έχει αλλάξει ριζικά την κοινωνική, την πολιτιστική και οικονομική ζωή των κατοίκων της.

Ο Γεώργιος Χωραφάς από τα έργα του αναδεικνύεται μεγάλος ευεργέτης του νησιού της Ίσκιας και ιδιαίτερα της περιοχής

²⁹ Jacques Etienne Chevalley de Rivaz, *Description des eaux minéro-thermales et des étuves de l' Ile d' Ischia*, Paris 1831, και στα Ιταλικά αργότερα *Descrizione delle acque termominerali e delle stufe dell' Isola d' Ischia*, 1837.

³⁰ Andrea Giuochi, *Ischia dalla sua origine ai nostri giorni*, Napoli 1884.

³¹ Vincenzo Morgera, *Le terme d' Ischia prima e dopo gli ultimi terremoti distruttori. Studi e osservazioni*, Napoli 1890.

³² Norman Douglas, *Isole d' estate*, 1988.

του Barano και του Testaccio. Οι κάτοικοι του Barano και του Testaccio, καθώς και ολόκληρου του λαού της περιοχής, αναγνωρίζοντας τις ευεργεσίες του, μετέτρεψαν σε μουσείο το παλαιό, του 14^{ου} αιώνα, τετράγωνο πύργο-κάστρο του Testaccio και το ονόμασαν Museo Civico Giorgio Corafà. Στο Μουσείο Giorgio Corafà συχνά οργανώνονται διάφορες εκθέσεις, ζωγραφικής, κινηματογράφου, φωτογραφίας κ.ά., και γίνονται πολλές πολιτιστικές εκδηλώσεις.

319

Για το θάνατο του Χωραφά, όπως είπαμε, γράφτηκαν ποιήματα και σονέττα από φίλους και αγαπητούς του που είχαν δεθεί μαζί του για διάφορους λόγους. Οι συγγραφείς των ποιημάτων είναι ονόματα γνωστά της εποχής, όπως ο Δικηγόρος Domenico Salerno, ο αξιωματικός του Συντάγματος της Βασιλισσας Francesco Saverio Bes, ο Αβάς Giuseppe Santucci και ο ονομαστός Έλληνας ζωγράφος Ευστάχιος Καρούζος.

Ο Δικηγόρος Domenico Salerno του αφιέρωσε μια ηρωική ωδή σε στυλ Πινδαρικό (Canzone Eroica Pindarica) και δύο Σονέττα, ο Λοχαγός Francesco Saverio Bes του έγραψε ένα Σονέττο, ο Αβάς Giuseppe Santucci του χάρισε ένα Σονέττο και ο Ευστάχιος Καρούζος δύο Σονέττα. Όλα τα ποιήματα είναι συγκινητικά, έχουν επαινετικό περιεχόμενο, υμνούν τις αρετές και τα εξαιρετικά προσόντα του Χωραφά και καταξιώνουν τον άνθρωπο, τον επιστήμονα και τον στρατιωτικό.

Τα ποιήματα αυτά είναι τυπωμένα σε ένα μικρό τεύχος 16σέλιδο, που βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Νεάπολης, με τον κάτωθι τίτλο:

COMPONIMENTI POETICI

IN MORTE DI S. E.

IL CONTE

D. GIORGO CORAFA

Tenente Generale degli Eserciti di S. M. Siciliana

FERDINANDO IV, suo Gentiluomo di Camera

Colonnello Proprietario del Reggimento Real

Macedone, Comandante Generale della Armi

del Regno di Sicilia, e Cavaliere dell'

Ordine Imperiale Cariano di S. Anna

Defunto addì sei Settembre 1775, e sepolto

nella Real Congregazione della B. V. de'

Sette Dolori di San Luigi di

Palazzo di Napoli

A RICHIESTA

DI

D. EUSTACHIO CARUSO

Confidente e Compatriota del Defunto
(γεωμετρικό στολίδι)
IN NAPOLI 1775
(PER RAFFAELE LANCIANO³³)

320

Από το τέλος της επιγραφής είναι φανερό ότι τα ποιήματα αυτά τυπώθηκαν το 1775, αμέσως μετά το θάνατο του Χωραφά, και αυτό το επεδίωξε και το ζήτησε ο Ευστάχιος Καρούζος³⁴, έμπιστος και συμπατριώτης του Χωραφά από τη Κεφαλλονιά, από τον τυπογράφο Raffaele Lanciano.

Παραθέτω τα κείμενα των ποιημάτων, όπως αυτά βρίσκονται στο 16 σέλιδο τυπωμένο τεύχος. Πριν από κάθε ποίημα αναφέρεται ο συγγραφέας:

DELL' AVVOCATO D. DOMENICO SALERNO
CANZONE EROICO PINDARICA

Qual tristo suon di Squille, e quali omei
Mi percuoton l' orecchio? E da ognintorno
I famosi Guerrieri di Fernando
Re Saggio, e Forte, inconsolabil pianto
Spargon in faccia scolorita, e mesta? 5
Qual pompa atra e funesta
S' offerisce, e dolorosa agl' occhi miei?
Par che l' uso de' sensi or perdei.
Dissonanti Tamburi, alti Vessilli
Per le vie sventolar in nera vista! 10
E su di Bara, in forma di Trofei,
Sparse veggio neglette, e inoperose
Spade, Aste, Lance, Elmi, Baston, Loriche,

³³ Βλ. Biblioteca Nazionale di Napoli: Sala 6, Misc. B 36 (13). Τα κείμενα των ποιημάτων βρήκα και στο Internet στην ιστοσελίδα: Giorgio Corafa «La poesia in lutto», που είναι μια Tesi di dottorato, με τίτλο *La poesia in lutto, Raccolte di componimenti in morte* (Napoli 1744-1795) της Dott.ssa Claudia Gentile με επιμελητή τον Prof. Raffaele Giglio και συνεπιμελητή τον Prof. Pasquale Sabbatino, στο Πανεπιστήμιο της Νεάπολης Federico II, το 2008, στον II τόμο, σσ. 301-308. Υπάρχει μεγάλη παράδοση Πένθιμης ποίησης στην Ιταλική λογοτεχνία, ιδιαίτερα τον 18^ο αιώνα, όταν μεσουρανεί η Αρκαδική ποίηση. Ο Raffaele Lanciano είναι ο επιμελητής της έκδοσης.

³⁴ Ο Ευστάχιος Καρούζος από την Κεφαλλονιά είναι γνωστός ζωγράφος και αγιογράφος. Έζησε τον 17^ο αιώνα στη Νεάπολη, εικόνες του υπάρχουν σε πολλές εκκλησίες της Νεάπολης. Στην Ορθόδοξη εκκλησία των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου των Ελλήνων της Νεάπολης εσώζοντο μέχρι πριν από τρεις δεκαετίες περίπου σαράντα εικόνες του Ευστάχιου Καρούζου.

E fioche Trombe in lamentevol suono Chiamare al pianto i bellicosi Geni, Che in grembo del furor aspro di Marte, Con impavido cor, con ciglio asciutto, Mirar l' aspetto orribile di morte. E l' azzurro Cratere, e il Ciel sereno Tempestoso, e tuonante in un baleno?	15 20
A s' infausto spettacolo, a si nuovo Disordin di Natura, il mio pensiero Aggitato, e confuso in se volgea L'alta cagion della sventura rea.	
Quando Clio mi rinfranca, e dice: Questo Campion che vedi steso in su la Bara, Ahi rimembranza amara! E Colui, ch' ebbe in Itaca il natale, Quell' Itaca, che fu Patria ad Ulisse, E a Telemaco Figlio, e a mille e mille Anime grandi, per cui gia cadeo Ilio, e che piu rialzarsi non poteo. Giorgio si noma, e da' prim' anni suoi, Quando ancor non copria lanugin folta Il bel suo mento, su di dotte carte Vegghio le notti, e i piu intrigati calli Di Natura, e del Ciel varco felice; Standogli a fianco il Sassone immortale, E lo stupendo Genio del Tamiggi.	25 30 35
Scorse indi i prischi Imperi a mano a mano, e gli usi vari, e le lor varie Leggi Racchiuse in mente, e le scolpi nel seno, Sotto la scorta di Polibio, e Livio. Guidato dal furor sacro di Febo, Per l'erto calle dell' Aonio monte Giunse cola, dove in pura onda e chiara, Si distende il bel Fiume di Aganippe; E lo strinsero in sen l' alme Sorelle, Sempre in volto ridenti, e sempre belle. Fermo negli anni, e al strepito di Marte, Senti destarsi in sen maschio valore, E comparve nel Mondo un nuovo Alcide, E ugal Campione occhio mortal non vide. Venne trionfante in riva al bel Sebeto Carlo, che or preme il luminoso Trono	40 45 50 55

322	<p>D'Iberia, ove regnar gli Avoli suoi, E ricondusse a noi L'Arti, e le Scienze, che da queste rive Sbandite erano affatto, e fuggitive; Diede a Giorgio un poter nelle sue Schiere, 60 E accetto lieto il glorioso incarco: Di glorie e merti carco Benevolo si rese al suo Signore, E mostro coraggioso il suo gran core.</p>
	<p>Quando dall' Istro il Popolo guerriero 65 Accampossi sdegnato presso a Noi, Giorgio con gli altri Eroi, Espose il petto intrepido e sicuro, E molto opro col senno suo maturo. Parea volar tra' Cavalier, tra' Fanti 70 Nella Stragge ferale, e memoranda: Dal corpo, e dalla fronte, Sangue, e sudor tramanda: Sprezza l' ingiurie, e l' onte Dell' avvers' Oste allora; 75 E sempre un nuovo ardire in lui si desta; De' colpi la tempesta, Punto mai non l'arresta O dal ferire, o dal svenare altrui O in faccia al Sole, o in luoghi oscuri, e bui. 80</p>
	<p>Carlo lo vide allor Duce Sovrano, Troncar lo stame alla contraria Gente, Come tronca il cultor d' inculti campi Le felci, e gli nappelli a lui nocivi. Decise Marte a pro del Popol nostro, 85 E cesso dell' altrui sangue l' arsurata Sotto l' antiche Veliterne mura. Torno Marte placato alla sua Spera; E la fiamma guerriera Ratto si spense, ed al Clemente Trono 90 Torno l' Invitto Carlo pien di glorie E seco andaro l' alte sue Vittorie.</p>
	<p>Tra la pace tranquilla, e tra' riposi, Non rimanero ascosi Di Giorgio i sommi pregi. 95 Sua grande economia, Suo penetrante ingegno</p>

Giunser di Regno in Regno, E delle sue Virtuti andonne il grido In ambi i Poli, in ogni estraneo lido.	100
Tra le fulgenti Squadre, Duce comparve, e Padre, E nel Regale Albergo ebbe l' ingresso Coll' aureo Segno, e la Sicana Gente Minaccioso lo vide, e insiem clemente.	105
Fu caro a Lei che su le Russie impera, Ove la Fama avea portato il nome, E l' ingrandi de' primi onori suoi, Dandogli 'l loco uguale a' primi Eroi; Cingendol col Cordon, che fiamma spira, Con all' orlo dorate ghirlandette, Che dall' omero manco in giu scendendo In lunga ellissi, al fianco destro posa, Con tempestata Croce di diamati.	110
L' Anima grande dal suo velo sciolta, Giuliva or gode l' ombre amene, e grate La nell' Elisie valli, e fortunate. Presso Laerte, Ulisse, Achille, e Scipio, E accanto a mille Eroi temuti in guerra, Ornato il crin del piu bel verde Alloro, Ove mai non si muore, Dove non ha vicende il tempo edace, Premio a tanti sudor', gode la pace.	115
La terra accoglie sol l' inferma Spoglia, E questa si appresenta a gli occhi tuoi: E le mondane menti, Invan gettan lamenti Per un, che fa trionfante la patria Ne' Regni Eterni, e nell' Eterna Vita. Si Clio mi disse, e ritornato al core Il sopito mio spirto pien di gioia, Tosto spari la noia; E la Musa gentil da me s' invola Ridente in viso, luminosa e sola.	125
Eustachio* frena omai l' interno duolo, Che nel tuo cor ha gia fatto suo nido; E nel veder premiati i pregi suoi, Consolati, che puoi.	130
Eustachio* frena omai l' interno duolo, Che nel tuo cor ha gia fatto suo nido; E nel veder premiati i pregi suoi, Consolati, che puoi.	135

E se in terra vi uni l' amica Sorte;
Dopo un lungo girar d' Astri lucenti; 140
Seco farai tra le beati Genti.
(*Eustachio Caruso)

DELLO STESSO
SONETTO

324

Empi la Grecia di sapere il Mondo,
E l' alte Glorie sue vivono ancora:
E ne' Regni di Atlante, e dell' Aurora
Risuona il Nome, in ogni eta giocondo.

Fu il suo bel suol di grandi Eroi fecondo,
E lor memoria ogn' altro suolo onora;
E il Tempo domator si crucia, e ancora,
Che non l' avvolga nel suo obbligo profondo:

E smania in rimirar GIORGIO il Guerriero,
Figlio d' Itaca Invitta, Uom Saggio, e Forte,
Onor del nostro lucido Emisfero.

Sprezza Egli intanto l' empie sue ritorte;
China il capo del Cielo al sommo Impero,
Ma del Tempo si ride, e della Morte.

DELLO STESSO
SONETTO

Perche Maron lo Spirto tuo non riede
Al cener suo sepolto in questa sponda?
Rivarcia omai l' irremeabil onda,
E per poco abbandona l' alta sede.

Fariano i Carmi Tuoi sicura fede
Del seno, del Valor, della profonda
Mente di GIORGIO bellica, e gioconda,
Ch' eternamente da Noi volse il piede.
Lasso! che dico? Ah no, Cigno Divino,
Egli e gia teco nell' Elisio Chiostro,
Per dove ha gia drizzato il suo cammino.

Tra quei, cui cinge il crin l' Alloro, e l' Ostro
Discoprir lo potrai ben da vicino,
E non hai duopo del terreno inchiostro.

Del Tenente aggregato al Reggimento di Fanteria Della Regina,
D. FRANCESCO SAVERIO BES
SONETTO

Somme doti dell' Uom, Virtù, Valore,
Animo eccelso, e bellicoso Ardire;
Qual funesta cagion, d' atro pallore
Oggi v' ingombra, e di crudel martire?

325

Ah, ch' io ravviso ben, tanto squallore
D' onde in Voi nasca, ond' il mortal languire,
Del vostro Nume i chiari giorni, e l' ore
Tronco la Parca; E sol m' avanza il dire:

Che di GIORGIO le Gesta alme immortali,
E de' suoi preggi i nobili Drappelli,
Mal potriano imitar, deboli e frali;

Se fia che forti da' lor chiusi Aveli,
Tornassero a spirar l' aure vitali
I Cesari, i Scipioni, ed i Metelli.

Dell' Abate
D. GIUSEPPE SANTUCCI
SONETTO

Dafne piangea l' irreparabil Fato
Dell' almo Eroe, che al Forte Ulisse uguale,
Trasse nel suolo istesso il suo natale,
Cui Marte sedea con Palla allato.

Piangea, lassa, col Core innamorato,
Languir veggendo il Lauro Trionfale,
Onde nel suo Campion resa immortale,
Stendea su l' Etra il Serto suo dorato;

E i verdi rami del paterno Tronco
Al colpo rio dell' implacabil Parca,
Caddero vizzi tra le spine e 'l bronco,
Si l' Alma scevra del glorioso Manto
Dal nudo Ceppo, che le ciglia innarca,
Sorse Cipresso dileguata in pianto.

DI D. EUSTACHIO CARUSO
SONETTO

Marte, Pallade, oime! Di bruno ammanto
Ogg' io vi miro; oggi da questo suolo

Sgombran quanti mai pregi il sommo Polo
Verso nell' Orbe, ond' Ei n' ha lutto, e pianto;

GIORGIO morio! L' Eroe famoso tanto,
Cui d' Ost' invitte, infra nemico stuolo
Stragge sparse tutt'or faville, e duol,
Talche Alcide pareva in Erimanto.

326

GIORGIO morio! Quell' inclito Portento
Dell' Eccelsa Sofia, del bel Permesso,
Cui par nell' Eta prische, io non rammento:

L' atro colpo dal Ciel, dunque permesso
Cloto a te venne! E nel fatal momento,
Non fu dalla gran scossa il Mondo oppresso?

DELLO STESSO
SONETTO

Vivo, e non veggio, come un di solea
Giorgio l' Eroe di nostra Etade onore,
E mi elice dagli occhi un tristo umore,
E un nuovo affanno nel mio cor si crea:

Vivo, ma tutta ingombra e la ma idea
Dell' estinto Campion Benefattore,
E spunta il Sol per me dell' onde fuore,
Come nube profonde, oscura rea:

Vivo, ed e il viver mio tristo, e doglioso;
E in ogni passo incontro ortiche, e orrori,
E il mio spirto non trova unqua riposo.

Questi dettati da' Febi furori,
Carmi, a Te Costantin* sacrar ben oso:
Poiche il Campion, sali ne' beati Cori.

(*Si rivolge al Fratello Cugino del defunto.)

Οι οικογένειες Καρούζου και Χωραφά ήταν συγγενικές.